

ZUSAMMENFASSUNG

Iva Lukežić

ENTWICKLUNG UND WERDEGANG DER KROATISCHEN SPRACHE IM ALTESTEN ZEITRAUM

Im Artikel wird die Entwicklung der Isoglossen dargestellt, die von ursprachlichen Gruppen des westlichen Sudslavischen Dialekts (vom Ende des 6. bis zur Mitte des 11. Jahrhunderts) und altsprachlichen Dialektgruppen (vom Ende des 11. bis zum Ende des 14. Jahrhunderts) im Vormigrationszeitraum zum Werdegang dreier kroatischen Mundarten geführt haben.

Sanja Bogović

FRAZEOLOGIJA IKAVSKO-EKAVSKOGA MIJESNOGA GOVORA DRAGE¹

Sanja Bogović, Filozofski fakultet, Rijeka, pregledni članak, Ur.: 22. rujna 1999.

UDK 801.561.8:808.62-087

Čakavski govor Drage dijeli izoglosa s obzirom na refleksi jata u dva mjesna govora, ikavsko-ekavski i ekavski. U ovom se radu analiziraju frazemi ikavsko-ekavskoga mjesnoga govora na strukturnoj, sintaktičkoj, semantičkoj razini te s obzirom na jezičnu konvergenciju.

Struktura se analiza provodi na razini opsega frazema i na razini utvrđivanja stabilnosti i varijantnosti njegove strukture. Upućuje se na unutarfrazemske (monosemija i polisemija) i međufrazemske (homonimija, sinonimija, antonimija) odnose, te na sintaktičke funkcije frazema u rečeničnom ustrojstvu i na povezanost tipova frazema sa sintaktičkom funkcijom koju obavljaju. U skladu s dostupnim podacima frazemi ikavsko-ekavskoga mjesnoga govora Drage postavljeni su u odnos s frazemima drugih govora čakavskoga narječja, govora ostalih narječja hrvatskoga jezika i standardnoga jezika te s frazemima stranoga, uglavnom romanskoga i njemačkoga podrijetla.

UVOD

Evidentno pojačan interes kroatista za leksičke, osobito frazeološke teme potvrđuje se posljednjih godina i u dijalektologiji.² U tom je smislu programatski i manifestan

¹ Rad je preprađena inačica seminarske radnje izrađene za potrebe teorijsko-metodološkoga istraživačkoga i obradbenoga modela. Mogućnosti istraživanja dijalekatske frazeologije što ga je na posljediplomskom studiju *Lingvistika s osobitim obzirom na dijalektologiju hrvatskoga jezika (sinkronijski i dijakronijski aspekti)* vodila prof. dr. Marija Turk.

² Usp. primjerice sljedeće radove: Jela Maresić: *Iz frazeologije govora Podravske Sesveta*,

članak Josipa Matešića³ u kojem ističe važnost proučavanja dijalekatske frazeologije i apelira na istraživanje. Kako je predudijet za cjelovitu, iscrpnu i činjenično utemeljenu sintezu postojanje većega broja analitičkih radova, tako i u proučavanju dijalekatske frazeologije valja početi od frazeologije konkretnih mjesnih govora i skupina govora, da bi se na podudarnosti njihovih izgloso mogao utvrditi apstraktan sustav dijalekatske i narječne frazeologije. Ovom se analizom nastoji dati prilog takvoj budućoj sintezi.

Draga je specifična po tome što kroz nju prolazi izoglosa dijeleći njezinih sedam zaselaka u dva mjesna govora: dva su zaseoka, Tijani i Brig, ekavska, a Brig Dolnji, Orići, Tomasići, Gušč i Podohrušvun dio su ikavsko-ekavskoga dijalekta.⁴ U ovom će se radu nastojati prikazati frazeologija ikavsko-ekavskoga dijela draških govora na temelju materijala što ga je prikupila izvorna govornica F. Vričić te vlastitih dopunskih terenskih istraživanja poduzetih ponajviše radi usporedbe s frazeološkim fondom susjednih sjevernočakavskih govora. Sljedeći bi korak u istraživanju bio prikupiti i analizirati frazeologiju dvaju ekavskih zaselaka te je usporediti s frazeologijom susjednih ikavsko-ekavskih govora i s frazeologijom matičnoga ekavskoga bakarskoga govora što bi pridonijelo praktičnome i teorijskome utvrđivanju jezične konvergencije među dvama sustavima.

Frazemi su jezične jedinice koje se ne stvaraju u govornom procesu, nego se reproduciraju u gotovu obliku, imaju stalan sastav i raspored sastavnica, značenje im se obično ne izvodi iz značenja sastavnica jer one, ili bar neke od njih, prolaze semantičku pretvorbu, i uklapaju se u rečenicu kao njezin sastavni dio.⁵ U definiranju

Fluminensia, god. 6, br. 1-2, Rijeka, 1994., str. 95-98.; Marija Turk: *Izreke u govornima otoka Krka*, Krki kalendara 1994., Krk, 1994., str. 110-117.; Marija Turk: *Prilog proučavanju čakavske frazeologije (na građi iz krčkih govora)*, *Suvremena lingvistika*, br. 43-44, Zagreb, 1997., str. 313-324.; Marija Turk: *Frazeologija krčkih govora*, u: *Govori otoka Krka* (u suautorstvu s Ivom Lukežić), Libelius, Crikvenica, 1998.; Antica Menac i Mira Menac-Mihalčić: *Frazeologija suvremenih bračkih čakavskih pjesnika*, *Riječki filološki dani*, knj. 2, Rijeka, 1998., str. 303-312.; Sanja Bogović: *Frazeologija grobnički govora*, *Grobnički zbornik*, knj. 4, Katedra Čakavskoga sabora Grobničine, Rijeka, 1996., str. 341-362.; V. Zečević i N. Vajš: *Frazeologija u Rječniku hrvatskoga kajkavskog književnog jezika*, Filologija, knj. 22-23, Zagreb, 1994., str. 175-183. Potonji rad samo djelomice ulazi u tu kategoriju jer je u referatu riječ o kajkavskom književnom jeziku, a ne o kajkavskom narječju.

³ Usp. Josip Matešić: *Frazeologija i dijalektologija*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 9, Zagreb, 1995., str. 83-88.

⁴ Draga je nastala u 17. i 18. stoljeću od dviju skupina stanovnika. Današnji zaseoci s ikavsko-ekavskim refleksom jata naseljeni su čakavcima iz područja iza Velebita, a u onima ekavskima stanovništvo su činili bakarski kmetovi: Iva Lukežić, Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1990., str. 23.

⁵ Zahvaljujem prof. dr. Ivi Lukežić što mi je u ljeto 1996. godine ustupila rukopisni materijal F. Vričić i time potaknula moj interes za dijalekatsku frazeologiju.

⁶ Usp. Antica Menac: *Frazeologija u različitim tipovima jednojezičnih hrvatskih rječnika*, Filologija, knj. 22-23, Zagreb, 1994., str. 161.

frazema sporno je određivanje donje granice: dok J. Matešić smatra minimalnim frazomom svezu dviju punoznačnih riječi,⁷ Antica Menac ne postavlja to ograničenje, već frazemima smatra i fonetske riječi tipa: *s mjesta, do vraga, ispod pulta/tege* i sl. Budući da se na fonetske riječi mogu primijeniti sve gore navedene odrednice frazema, one se u ovom radu shvaćaju i analiziraju kao frazemi.

Frazemi "se mogu analizirati s triju aspekata: sa strukturnoga, sintaktičkog i semantičkog".⁸ Strukturni aspekt frazemske analize temelji se na tezi da frazemi imaju stalan sastav i raspored sastavnica; sintaktički na tezi da se frazem uklapa u rečenicu kao njezin sastavni dio, što znači da je nositelj određene sintaktičke funkcije, i semantički na tome da im se značenje obično ne izvodi iz značenja sastavnica jer sve ili dio njih prolazi kroz semantičku pretvorbu te na činjenici da frazemi, kao i leksemi pokazuju različite semantičke odnose unutar frazema kao jezične jedinice i izvan njega. Ovim se trima aspektima analize priključuje i analiza s konvergentnosti frazema ikavsko-ekavskoga mjesnoga govora Draga.

STRUKTURNA ANALIZA FRAZEMA

Struktorna se analiza frazema može provoditi na dvjema razinama:

1. na razini opsega frazema i
2. na razini utvrđivanja stabilnosti i varijantnosti strukture frazema.

Ad. 1. Već je prethodno spomenut problem pri određivanju donje granice frazema, a isti se potvrđuje i na gornjoj granici. Gornjom se granicom frazema drže sveze "koje se ne upotrebljavaju kao samostalne cjeline, nego se uklapaju u rečenicu kao njezin dio"⁹ tipa: *drži se kao da je kolac proguta*. Većina frazeologa ovakve sveze drži frazemima. Da bi razriješla ta pitanja, Antica Menac dijeli frazeologiju na frazeologiju u užemu i širem smislu. "Pod frazeologijom u užem smislu razumijevamo tzv. neslobodne skupove riječi, tj. one koji se ne stvaraju u govornom procesu, nego se reproduciraju u gotovom obliku kakav se ustalio dugom upotrebom. Njihovi sastavni dijelovi često pokazuju veći ili manji stupanj desemanatizacije, tako da značenje cijelog frazeologizma nije adekvatno zbroju značenja njegovih dijelova."¹⁰ *Frazemima u širem smislu* desemanatizacija članova nije u potpunosti provedena, a čine ih termini, izrazi u procesu frazeologizacije, pa čak i neki slobodni

⁷ Valja istaknuti da autor u svojoj kasnije izdati *Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik* uvrštaava i frazeme koji se sastoje od sinsemantičke i autosemantičke riječi.

⁸ Željka Fink: *Tipovi adjektivnih frazeologizama (na materijalu ruskog i hrvatskog jezika)*, Filologija, knj. 20-21, Zagreb, 1992.-1993., str. 91.

⁹ Antica Menac: *Frazeologija u različitim tipovima jednojezičnih hrvatskih rječnika*, Filologija, knj. 22-23, Zagreb, 1994., str. 162.

¹⁰ Antica Menac: *Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik*, prvi dio, Školska knjiga, Zagreb, 1980., str. V.

izrazi.¹¹ Prema tome, opsegom bi najuža frazeološka jedinica bila *fonetska riječ*, najšira *frazeološka rečenica*, a središnja, ujedno i najbrojnija skupina su *frazemske sintagme*.

Fonetska riječ

Fonetska riječ je veza jedne autosemantične riječi s proklitikom ili enklitikom,¹² u kojoj autosemantična riječ ostvaruje s drugim dijelom jednu akcenatsku cjelinu, a značenje cijeloga izraza nije identično zbroju značenja njegovih sastavnica. U govoru Drage potvrđuju se sljedeće fonetske riječi: *spod ruke* 'krivomice'; *va motu* 'živahan', 'sposoban', 'okretan', 'veseo'; *za krepat* 'izuzetno', 'jako'.

Frazemske sintagme

¹¹Frazemi-sintagme imaju formalno ustrojstvo sintagme.¹¹³ Pod formalnim se ustrojstvom podrazumijevaju gramatičke, osobito sintaktičke veze među najmanje dvjema sastavnicama sintagme, a one mogu biti *zavisne i nezavisne*.

A) Zavisna veza

Frazemske se sintagme sa zavisnim sastavnicama mogu dalje raščlanjivati prema glavnoj riječi, onoj koja je sintaktički najvažnija i koja upravlja oblikom ostalih elemenata u frazemu. S obzirom na takvu raščlambu u draškomu ikavsko-ekavskom govoru izdvajaju se: glagolski, imenički, pridjevski i poredbeni frazemi, dok je broj priložnih i zamjeničkih zanemariv. Ti se frazemi dalje dijele prema sastavnicama i njihovom rasporedu, a rezultat su podjele različiti *frazeološki tipovi*. U nekim frazemima raspored sastavnica može odstupati od onoga u frazeološkome tipu. Budući da je takvih frazema malo i da nema promjena u vrsti sastavnica, oni nisu posebno izdvajani.

Glagolski frazemi

Glagolskim se frazemima zovu frazemi kojima se izražava radnja, stanje ili zbivanje, a glavna im je riječ glagol. Obavezna se glagolska komponenta može kombinirati s imenicama, pridjevima, priložima, zamjenicama i drugim glagolima.

- glagol + imenica u akuzativu (imenica može imati dopunu):

imet muhe po glavi, obećivat brda i doline, imet oko sokolovo, jednin mahon

¹¹ Vidli: isto, str. VII-VIII.

¹² Usp. A. Menac: *Neka pitanja u vezi s klasifikacijom frazeologije*, Filologija, knj 8, Zagreb, 1978., str. 221.

¹³ Jasna Melvinger: *Leksikologija*, Pedagoški fakultet, Osijek, 1984., str. 89.

ubiti dve muhe, ne znimat oko / oči od nekoga / nečesa, opriti oči nekome, imet veće oči leh prčeh, imet dobro oko za neč, zavavik zapriti oči, podbrusiti pete, komu solit pamet, zavrtet komu pamet, imet zlatne ruke, otegnut papki, dignut ruke od nečega / nekoga, staviti ruku va ogranj za koga, vesla sisat, mlaiti praznu slamu, dat poštenu besedu, zgubiti živci, delat lopatu od zajika, pokazat komu zubi, dobiti krila, podrizat krila, delat račun bez oštara, dignut prašinu

- glagol + imenica u kosom padežu (imenica može imati dopunu):
ne verovat svojim očima, ne (moć) sklopiti oka, gledat krivin okon, gledat drugin očima, dat petan vetra, ne videt prsta pred noson, navadit pameti koga, bit srične ruke, ostat praznih ruk, bit kratkoga vika

- glagol + prijedložni izraz:

viset o koncu, past va čiju mrižu, pustit na milost i nemilost, skresat / reć va brk, past na kolena, reć va četiri oka, skočit va ogranj za nekoga, z ognjen se igrat, poč va ocat, zgubiti z oka koga / ča, imet na oku nekoga / neč, bit za petami nekome, smknut se pred očima, past na pamet, ne bit pri zdravoj / na soj pameti, poč od ruke, pomest pred svojimi vrati, bit pod papučon, zažmat na jedno oko, držat koga za bulina, ne moć doć do besede, poč za besedami, nasmet se spod brka, utopiti koga va žlici vode, upinjat se z petnih žil, stat komu na žuj, potegnut za zajik koga, ujist se za zajik, motatkoga oko prsta, pucat od smiha, gledat kroz prste, ne mrdnut s prstom, past s konja na magarca

- glagol + prilog:

skupo platit, lipo se gjedat, lagie dihat, masno platit, sakamo se zabadat

- glagol + druge vrste riječi i prijedložnih izraza:

bit dobar na zajiku, imet se va mićen prstu, reć se od A do Ž, dat črno na belon, život od danas do jutra, bit dvin treća, pucat na velo, pohitat va se, doć na se.

Pridjevski frazemi

Pridjevskim je frazemima glavna riječ pridjev koji se može kombinirati s drugim pridjevima, imenicama i prijedložnim izrazima.

- pridjev + pridjev:

mrtav pijan

- pridjev + imenica:

pist Božiji, bela vrana, črna ovca, črni dani, luda kuća, tužne noge/glava/ruke /bolesne/, miće ure 'kasno', črni petak, osinje njašlo, tust zalogaj, slab zalogaj, čoravo delo, vela zverka, sitna riba, mrtva tišina, neverljivji Toma, celi božiji (bogovetni) dan, mirne duše, krokodilske suze, suho zlato, jama bezdana, dobra ruka, živa istina, živi led, živi mrtvac, živa laž, žuhka pilula, stara / nova pjesma, mačiji kašaj

- prijedložni izrazi:
z *sega glasa* : na vas *glas*, z *čista mira*, na praven *miru*, med četiri *zida*, od *malih nog*, *po si soldi*, do *zadnjega daha*, pod *stare dane*, za *saki slučaj*, za *sun forcin*, na *saken koraku*, pod *vedrin nebon*, na *brzu ruku*, ravno do *Kosova*.

Imenički frazemi

Imenički su frazemi veza imenice i imenice u prijedložnoj svezi ili u kosom padežu.

- imenica + imenica u prijedložnoj svezi:
krov nad glavun, *kule va zraku*, *put pod noge*, *čovik na (svon) mestu*, *sriča va nesrići*

- imenica + imenica u kosom padežu:
šaka jada.

Poredbeni frazemi

Poredbeni su frazemi¹⁴ u strukturmome smislu identični usporedbama koje se sastoje od *comparanduma*, *comparatuma* i *tertium comparationis*, dakle struktura im je *A + kao + B*. Za razlučivanje poredbenoga frazema od usporedbe nužno je konzultirati semantiku. Naime, u usporedbi *comparandum* i *tertium comparationis* moraju imati identičan najmanje jedan sem, a u poredbenih frazema to nije nužno. Druga je bitna razlika između poredbenoga frazema i usporedbe ta da, dok se usporedbom uspoređuje manje poznato svojstvo s poznatijim, poredbeni frazem najčešće intenzivira značenje glavne sastavnice, tj. one koja se nalazi s lijeve strane poredbene rječe *kao*. Treće i ključno je to što se poredbeni frazemi ne stvaraju u govornome procesu već se reproduciraju u relativno neizmijenjenu obliku. Prema glavnoj riječi, a ona je u poredbenih frazema uvijek *comparandum*, u govoru Drage potvrđuju se sljedeći poredbeni frazeološki tipovi:

- glagolski tip:

buit kod tele va nove vrata, *živet kod bubreg va loju*, *dhtat kod prut*, *reč ča kod z puške*, *delat kod konji / mrav*, *je ih kod mravih*, *marat za ča kod za lanjski snig*, *zgliedat kod mokra kokoša*, *stanjit se kod sviča*, *spat kod zaklan / top*, *mučat kod zaliven*, *živet kod pas i mačka*, *trefit kod trak na uje*, *potipat se kod šupi solad*, *obrnjat se kako vetar puše*, *imet soldi kod blata*, *čuvat ča kod oči va glavni*, *pušit kod Turčin*, *stat kod kravi treći rog*, *doč kod naručen*, *govorit kod da j navijen*, *delat kod črv*, *padat kod z kabla*, *bit kod dan i noć*, *vrtet se kod mačka oko vrela kaše*, *postupat s*

kin *kod z pason*, *tancat kako će drugi*, *čekat kod ozebal sunce*, *bizat od česa kod vrag od tamjana*, *zgliedat kod da j z glada utekal*

- pridjevski tip:
dobar kod kruh, *mokar kod miš*, *pijan kod zemja*, *črien kod rak*, *gluh kod top*, *zdrav kod dren / riba*, *lačan kod vuk*, *bled kod krpa*, *bedast kod noć*, *brz kod strela*, *lagak / lahka kod pero*

imenički tip:

- zajik kod *kravji rep* / *krava rep*

priloški tip:

- jasno kod *pekmez*, *škuro kod va rogu*, *trdo kod bat*

nulti tip:

- *kako Bog zapovida*, *kod muha bez glave*, *kod da j va zemju propal*, *kod da ga j krava polizala*, *kod da j z neba pal*, *kod od majke rojen*, *kod kap va moru*, *kod da si va svojoj kući*, *kod mana nebeska*.

Nulti se tip poredbenih frazema razlikuje od drugih po tome što nema određen *comparandum*, već može stajati uz više njih. Tako su za frazem *kod od majke rojen* mogući sljedeći *comparandumi*: *gol*, *hodit*, *teč*, *bit*, *stat* i dr.

B) Nezavisna veza

U nekim frazemskim sintagmama sastavnice nisu sintaktički ovisne jedna o drugoj, pa im nije moguće odrediti glavnu riječ i određivati dalje vrste tih frazema. Prema sastavnicama i njihovom rasporedu u ikavsko-ekavskome se mjesnome govoru Drage potvrđuju sljedeći frazeološki tipovi frazemskih sintagmi s nezavisnim odnosom među sastavnicama:

- *ni + imenica + ni + imenica*:

ni arta ni parta, *ni glave ni repa*, *ni kamik na kamiku*, *ni kraja ni konca*

- *ni + pridjev + ni + pridjev*:

ni črno ni belo

- *ni + broj + ni + broji*:

ni pet ni šest

- *(i) + imenica + i + imenica*:

slika i prilika, *strah i trepet*, *dušon i telon*, *i sagdan i blagdan*

- *(i) + pridjev + i + pridjev*:

zdrav i čitovat, *kuhan i pečen*, *i staro i mlado*

- *glagol + i + glagol*:

vedrit i oblačit, *mašit i otpivat*

¹⁴ Usp. Josip Matešić: *O poredbenom frazemu u hrvatskom jeziku*, Filologija, knj. 8, Zagreb 1978., str. 211-217.

- od + imenica + od + imenica: od glave do pete, od jutra do mraka
- od + pridjev + od + pridjev: od nemila do nedraga
- z + imenica + va + imenica: z dana va dan, z neba pa va rebra
- ostalo: od Adama i Eve, sad ili nikad, beseda na besedu, navrat na nos.

Frazemske rečenice

Frazemske rečenice su frazemi sa strukturom rečenice. Za razliku od frazemskih sintagmi i fonetskih riječi koje se preko kolokata uključuju u rečenicu, frazemske rečenice mogu stajati i samostalno. Ako su uključene u drugu rečenicu, i same imaju kolokat.

- Samostalne se frazemske rečenice s obzirom na sintaktički ustroj mogu podijeliti na proste, nezavisnošložene i zavisnošložene rečenice. U ikavsko-ekavskome mjesnome govoru Drage nisu potvrđene nezavisnošložene frazemske rečenice.

a) Proste rečenice:

Ne vredi ni pišiva boba. Sam Bog ga j poslal. Potrošila bi i dotu Majke Božje. Noć je koga progutala. Krv je komu udrila va glavu. Komu se još plena riti drži. Biti komu deveta briga. Neće komu (ni) dlaka z glave past. Razvezal se j komu zajik. Pal je komu kamik (z) srca. Treba komu kapu znet. Komu kopriava z riti raste. Komu nisu si doma. Komu oči padaju od srama. Neće oltar past na koga. Ča ne bi ni pas z maslon pojili. Nilki mora još puno palente pojist. Komu nikad sunce ne sviti. Komu j pala sikira va med. Srce koga tamo vuče. Komu ne faili ni tiče mljiko. Komu faili (jedna) vida va glavi. Dižu se komu od česa vlasi na glavi. Nikemu neće ni vlas z glave past.

b) Zavisnošložena rečenica:

- *Ne vredi kuljiko j čirno pod nohton.*
- *Nesamostalna frazemska rečenica*

[rastegnul se / opružil se] kuljiko j dug i širok, [teč / moć / delat / kantat / tancat i sl.] kuljiko mu srce (i duša) želi, [postoji / stoji / sviti] otkad je svita i vika, [fermat će / doć će / molit će] kad voda dojde do grla.

Ad. 2. Drugi se tip strukturne analize odnosi na utvrđivanje stabilnosti i varijantnosti strukture frazema. Prema definiciji "frazemi imaju stalan sastav i raspored sastavnica". Ipak su u toj čvrstoj strukturi moguće alternacije na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj, tvorbenoj i leksičkoj razini. Rezultat su alternacije frazemske

inačice ili frazemske varijante, a osnovne su im značajke sljedeće:¹⁵

1. značenje im mora biti identično tako da se one mogu međusobno zamjenjivati bez bilo kakva utjecaja na smisao rečenice ili konteksta
2. moraju imati barem jednu zajedničku komponentu
3. sintaktička konstrukcija im mora biti jednaka, ili tek neznatno izmijenjena
4. rekcija im mora biti ista jer se u protivnom ne bi mogle uključivati u isti kontekst
5. ne smiju se ni stilski, ni ekspresivno razlikovati; konotativno značenje im mora biti jednako.

Osnovni tipovi frazemskih inačica su: fonološki, morfološki, tvorbeni, sintaktički i leksički.

Fonološke frazemske inačice

Fonološke su frazemske inačice u svim jezičnim sustavima najmanje zastupljene. U proučavanju dijalekatske frazeologije neizostavne su u analizi frazema apstraktnijih dijalekatskih razina: skupine govora,¹⁶ dijalekta ili narječja. Budući da je predmet ove radnje frazeologija konkretnoga ikavsko-ekavskoga mjesnoga govora Drage u kojem nema fonoloških dubleta, nema niti fonoloških frazemskih inačica. One bi se potvrđivale da su kao korpus istraživanja uzeta oba mjesna govora Drage, ikavsko-ekavski i ekavski.

Morfološke frazemske inačice

Broj morfoloških frazemskih inačica varira ovisno o tome jesu li izdvojene iz konteksta ili su uključeni u nj.

a) Izvankontekstualni frazemi su u nominativnome ili infinitivnome obliku. Morfološki oblik njihovih sastavnica ni na koji način nije određen uključenošću u rečenicu, a morfološkim su promjenama uglavnom¹⁷ podložne samo zavisne sastavnice frazema. Prema takvome bi stajalištu morfološke frazemske inačice bili frazemi: *ne moć znet oko od koga / česa i ne moć znet oči od koga / česa*. Ovi se frazemi u rečenicu uključuju svojim glavnim, glagolskim dijelom (*ne moć*) koji se

¹⁵ Usp. Željka Fink: *O jednom tipu frazeoloških varijanti (na materijalu hrvatskih ili srpskih i ruskih frazeologizama)*, Rječnik i društvo, Zbornik radova sa znanstvenog skupa o leksikografiji i leksikologiji održanog 11-13. X. 1989. u Zagrebu, Zagreb, 1993., str. 65.

¹⁶ Usp. Marija Turk: *Prilog proučavanju čakavske frazeologije (na grafi iz krčkih govora)*, Suvremena lingvistika, br. 43-44, Zagreb, 1997., str. 313-324.

¹⁷ Iznimku čine frazemi tipa *kod da j z neba pal/pala/palo, kod od majke rojen/rojena/rojeno, zgdjat kod da j z glada urekal/urekala/urekio* u kojih se prema subjektu rečenice u koju su uključeni određuje rod glagolskoga pridjeva u zavisnom frazemskom dijelu.

uklapa u gramatičko ustrojstvo rečenice u kojoj se ostvaruje. Zavisni se dio (znet oko od koga/česa i znet oči od koga/česa) u rečenici ne mijenja, a ipak ima promjenu u gramatičkomu broju. Osim ovih morfoloških frazemskih inačica, u ikavsko-ekavskome se mjesnome govoru Drage potvrđuje još jedan frazem s promjenom gramatičkoga broja (*delat račun bez oštara i delat račun bez oštara*) i jedan s promjenom gramatičkoga roda (*kupit mačka va vrići i kupit mačku va vrići*).

b) Broj se frazemskih inačica znatno povećava ako se analiziraju frazemi u kontekstu. Fonetske riječi, frazemi sintagme i neki frazemi rečenice svojim se glavnim dijelom uključuju u rečenicu i morfološki se mijenjaju prema predikatu po kojem se izravno ili neizravno dovršavaju ostali članovi rečeničnoga ustrojstva. Stoga su razumljive sljedeće morfološke promjene glavnoga dijela frazema (trjeđe i kojega zavisnoga) u rečenici:

- promjene u gramatičkomu broju: *stal je komu na žuj / stali smo komu na žuj, brz kod strela / brzi kod strele*
- promjene u gramatičkomu rodu: *lahak/lahka/lahko kod pero, mokat/mokra/mokro kod miš, dobit ča j zamerital / zameritala*
- promjene u komparaciji: *trd kod bat - trij leh bat*
- promjene u konjugaciji: 1. l. jđ.: *pokažen pravo lice*, 2. l. mn.: *pokažete pravo lice, (...)*
- promjene glagolskoga oblika: *zapiši na led - zapisal je na led - zapisat će na led*
- promjene glagolskoga vida: *dobit krila - dobivat krila, prodav /prodavat rog za sviću.*

Tvorbene frazemске inačice

Tvorbene se promjene u ikavsko-ekavskome mjesnome govoru Drage najčešće odnose na zamjenu sastavnice njezinim deminutivom ili augmentativom: *lagak kod pero / perce, imet zajik / zajičinu kod krava rep.*

Sintaktičke frazemске inačice

Pod sintaktičkim se frazemskim inačicama podrazumijevaju frazemi s različitim redom riječi te oni koji proizlaze iz uporabe različitih padežno-prijedložnih sveza. Prema redoslijedu sastavnica frazemi se mogu podijeliti na one s mogućom promjenom redoslijeda i one u kojima je takva mogućnost isključena. U prvu bi skupinu tako ulazili frazemi: *kod da j va zemlju propal / kod da j propal va zemlju; od buhe/muhe storit slona / storit od buhe/muhe slona / storit slona od buhe/muhe*, a u drugu sve nezavisne frazemске sintagme, većina poredbenih frazema i ostali tipa: *živet kod maška i pas, bit manji od makova zrna, branit se z rukami i nogami.*

Sintaktičke frazemске inačice koje proizlaze iz uporabe različitih padežno-prijedložnih sveza rijetke su, a u ikavsko-ekavskome mjesnome govoru Drage potvrđuju se samo sljedeći primjeri: *proć kroz sito i rešetio / proć sito i rešetio; ne bit pri zdravoj pameti / ne bit na soj pameti.*

Leksičke frazemске inačice

Leksičke su frazemске inačice najčešće, a dijele se prema tipovima leksičkih zamjena.

- Neke se riječi u frazemu mogu zamijeniti odgovarajućim sinonimom, uzimajući u obzir sve rasprave oko pitanja što je sinonim i postoji li prava sinonimija. Npr: *imet veće oči leh prěh - imet veće oči leh želudac, storit fintu - storit mot, hitit oko na koga - hitit ocađu na koga.*
 - Sastavnica se može zamijeniti i jednom od bliskoznačnica ili riječju iz istoga semantičkoga polja ili asocijativnoga niza, kao u primjerima: *sost / tuć va druge diple, davat / prodavat rog za sviću, zakuhat / skuhat komu kašu, prebrojit / videt se zvezde, spajat / sastavjat kraj s krajen, utopit koga va žlici / čaši vode.*
 - Frazemi sastavnice kojih ne ulaze u isto semantičko polje ili asocijativni niz: *od buhe / muhe storit slona, delat kod črv / mrav.*
 - Frazemi u kojima se sastavnica zamjenjuje svojim antonimom: *živuć debji kraj - živuć tanji kraj.*
 - Frazemi s leksičko-kvantitativnim variranjem: *celi božiji (bogovetni) dan, doć će (se) na videlo, oprit nekomu (širon) vrata, čovik na (svon) mestu, [teć/moć/delat/kantat/tancat i sl.] kulliko mu srce (i duša) želj, komu fali (jedna) vida va glavi.*
- Usprkos zamjenjivanju jedne sastavnice sastavnicom istoga, sličnoga ili suprotnoga značenja u svim je ovim primjerima značenje frazema ostalo nepromijenjeno, na temelju čega se može zaključiti da je dubinska struktura frazema čvrsta i nepromjenjiva, ali da se njegove sastavnice i njihov raspored mogu mijenjati sve dok se tom zamjenom ne počinje mijenjati značenje frazema. Zamjenom jedne od sastavnica može se postići određeni stilski učinak ili odrediti socijalno i kulturno okružje u kojemu je nastao i u kojemu se rabi neki frazem. Najmanje promjenjiv dio je *dominantan element* ili *glavna riječ* jer se njome frazem uključuje u rečenicu, a u zavisnim frazemima ona otvara mjesto ostalim sastavnicama.

SEMANTIČKA ANALIZA FRAZEMA

Frazem se kao i svaki drugi jezični znak sastoji od izraza i sadržaja, pa je za dobivanje cjelovite slike o njemu potrebno provoditi analizu obiju sastavnica. Međutim,

u suvremenoj literaturi zamjetan je nerazmjer u korist izraza.¹⁸ Razloga je tomu više: semantika se kao lingvistička disciplina počela razvijati relativno kasno i u nas još nije dovoljno afirmirana; izraz frazema je realan, pojmljiv vanjskim osjetilima i objektivn, a time i konkretniji za istraživanje i treće, ali najbitnije je to da je frazem jedinica koja se sastoji od više leksičkih sastavnica kojima zbroj značenja nije identičan značenju frazema, pa su semantički su odnosi u frazemu i među frazemima složeniji od onih u leksimima. Kao i u leksema, i u frazema se potvrđuju monosemija i polisemija s jedne strane, te sinonimija, antonimija i homonimija s druge.

Unutarfrazemski odnosi

Semantički odnosi unutar frazema mogu biti monosemični (jednoznačni) i polisemični (višeznačni).

Frazemska monosemija

Jednoznačni su oni frazemi u kojih je jedan izraz pridružen jednome sadržaju, i koji u svakome kontekstu imaju isto značenje. S obzirom na složenost strukture frazema, većina je frazema monosemična.

Frazemska polisemija

U višeznačnih je frazema jednome izrazu priključeno više sadržaja u semantičkoj intsekciji, što znači da sadrže najmanje jednu zajedničku semantičku komponentu.¹⁹ Dva su moguća tipa semantičkih odnosa u višeznačnome frazemu, inkluzija i intersekcija.

U višeznačnom se frazemu potvrđuje odnos inkluzije kada je jedno njegovo značenje u cjelini sadržano u drugome. U ikavsko-ekavskome mjesnome govoru Drage takav se odnos potvrđuje u frazemu *zavrtet komu pamet sa značenjima*: 1. 'očarati', 'općiniti koga', 2. 'učiniti koga zaljubljenim u se' jer je zaljubljenik očaran kime, odnosno, preduvjet je zaljubljenosti očaranost, zadržljivost kime. U jeziku su odnosi inkluzije rjeđi.

18 Problematični semantičkih odnosa u frazeologiji u cijelosti su posvećeni ovi radovi: Antica Menac: *Iz problematike frazeološke sinonimije u ruskom i hrvatskom književnom jeziku*, Filologija, knj. 9, Zagreb, 1979., str. 185-191.; Željka Fink: *Sinonimni nizovi frazeologizama kojima se opisuje čovjekova vanjsina (na materijalu hrvatskog i ruskog jezika)*, Strani jezici, 1, 1993., str. 20-27.; Marija Turk, Sanja Bogović: *O nekim semantičkim odnosima u frazeologiji*, VI. Međunarodni slavistički dani (zbornik radova), knj. 3/1, Sambotel-Pečuh, 1998., str. 203-211. U posljednje je vrijeme objavljen određen broj radova kojima semantički odnosi nisu primarna tema, ali ih se autori dotiču, usp. npr. Marija Turk: *Frazeologija krčkih govora*, u: *Govori otoka Krka* (u suautorstvu s Ivom Lukežić), Libellus, Crikvenica, 1998.

19 Usp. Branka Tatra: *Razgraničavanje homonimije i polisemije (leksikološki i leksikografski problem)*, u: *Jezikoslavna razdvojba*, Matica hrvatska, Zagreb, 1995., str. 33.

Intersekcija podrazumijeva podudarnost značenja najmanje u jednoj, ali i u više semantičkih komponenti. Tako je frazemu *biti za petami komu* sa značenjima: 1. 'pratiti', 'slijediti koga', 2. 'progorniti koga', 3. 'neprestano paziti na koga' zajednička semantička komponenta 'praćenja', a razlikuju se po semu cilja i namjere. Frazemu *mlati praznu slamu* u značenjima 1. 'raditi beskoristan / jalov posao', 2. 'govoriti uzaludno / bez smisla / glupo', 'brbljati koješta' zajednički je sem 'besmislenosti, beskorisnosti', a bitno se razlikuju po načinima ostvarivanja. Broj je polisemičnih frazema s odnosom intersekcije veći.

U ikavsko-ekavskome mjesnome govoru Drage potvrđuju se sljedeći polisemični frazemi: *bit za petami komu*: 1. 'pratiti', 'slijediti koga', 2. 'progorniti koga', 3. 'neprestano paziti na koga'; *zavrtet komu pamet*: 1. 'očarati', 'općiniti koga', 2. 'učiniti koga zaljubljenim u sebe'; *ne moć znet oko / oči od nekoga / nečesa*: 1. 'diviti se kome', 2. 'čuditi se kome', 3. 'ne moći se nagledati koga'; *od Adama i Eve*: 1. 'od davnine', 'oduvijek', 2. 'nadugo', 'otpočetka'; *doć na se*: 1. 'osvjestiti se', 2. 'smrti se poslije kakva uzbuđenja', 'snaci se', 3. 'oporaviti se'; *zabost / zabadat // rinut / rivat nos*: 1. 'umiješati / miješati se u što', 2. 'biti previše znatiželjan'; *mlati praznu slamu*: 1. 'raditi beskoristan / jalov posao', 2. 'govoriti uzaludno / bez smisla / glupo', 'brbljati koješta'; *tuć / sost va druge dipole*: 1. 'promijeniti mišljenje nakon čijega savjeta', 2. 'mijenjati mišljenje u skladu s potrebama okoline radi vlastitoga interesa'.

Međufrazemski odnosi

I frazemi poput leksema ulaze u međusobne semantičke odnose homonimije, sinonimije i antonimije. U sinonimiji je opreka na liniji semantičke sličnosti, u homonimiji na liniji isključivosti, a u antonimiji na liniji kontrasta.

Frazemska homonimija

Homonimni frazemi imaju isti izraz, a različiti sadržaji. "S obzirom na semantičku narav frazema, tj. desemantizaciju svih ili dijela sastavnica što ima za posljedicu monolitnost značenja, homonimija se u frazeologiji ne očekuje,"²⁰ ali se ipak potvrđuje. Uvjet za homonimizaciju je depolisemizacija, odnosno, homonimi nastaju raspadom polisemije, pa je kadšto teško utvrditi kada je depolisemizacija završena i kada nastupa homonimizacija. "Pod frazemskom homonimijom mislimo na pojavu u kojoj dva ili više frazema, koji pripadaju istom leksičko-sintaktičkom ustroju i različitim semantičkim razredima, imaju iste izraze i ni jednu zajedničku značenjsku sastavnicu."²¹ U frazeologiji ikavsko-ekavskoga mjesnoga govora Drage

20 Marija Turk, Sanja Bogović: *O nekim semantičkim odnosima u frazeologiji*, VI. Međunarodni slavistički dani (zbornik radova), knj. 3/1, Sambotel-Pečuh, 1998., str. 205.

21 Isto.

postoje sljedeći homonimni frazemi: *zaprít oči*: 1. 'umrijeti', 2. 'zaspati', 'usnuti'; *zgubít glavu*: 1. 'izgubiti kontrolu', 2. 'zaljubiti se', 3. 'poginuti'; *bled kod kupa*: 1. 'potpuno blijed', 'bolestan', 2. 'prestrašen'; *morat još puno palente pojíst*: 1. 'proći će još mnogo vremena', 2. 'biti mlad', 'nezreo'; *bižat kod vrag od tamjana*: 1. 'izbjegavati susret s kim', 2. 'ne podnositi koga ili što'; *dobit krija*: 1. 'ohrabriti se', 2. 'uzoholiti se'; *ne videt prst pred okom*: 1. 'gusti mrak', 2. 'biti zaglupljen'.

Frazemska sinonimija

Sinonimni frazemi imaju različiti izraz, a isto ili slično značenje. Frazemska se sinonimija temelji na opreci najmanje dvaju frazema koji čine *sinonimni par*, ili više koji čine *sinonimni niz*. S obzirom na stupanj semantičkoga podudaranja sinonimni se frazemi dijele na apsolutne i one koji to nisu. Apsolutni su sinonimni frazemi oni koji se u potpunosti semantički podudaraju, koji imaju isti strukturni tip različita leksičkoga sastava i koji se mogu zamjenjivati bez semantičkih ili stilističkih razlika. Tih je frazema u sustavu manji broj. Druga je skupina znatno brojnija i tolerira semantičke, stilističke, konotativne i kolokacijske razlike u sinonimnom paru ili nizu.

- U ikavsko-ekavskome se mjesnome govoru Drage potvrđuju samo dva apsolutna sinonimna parnjaka: *stavít se na číje mjesto* i *bit* va *číjoj koži* u značenju 'biti / naći se u čijem položaju (obično teškom)', te *beła vrana* i *črna otca* sa značenjem 'iznimka'.

- Druga je skupina brojnija i u njoj se potvrđuju semantičke i stilističke razlike. U sinonimnom su nizu sa zajedničkim značenjem 'neumjerenosti', sljedeći frazemi: *potrošila bi* i *dotu Majke Božje* 'nezasitnost, rastrošnost, neumjerenost', *imet veće oči leh prčeh* 'nezasitnost u jelu', *hitit se* va *trošak* 'rastrošnost u kupnji', *jama bezdana* 'nezasitna osoba'. Ipak se frazemi *potrošila bi* i *dotu Majke Božje* i *hitit se* va *trošak* odnose na neumjerenost u kupnji, rastrošnost. Frazem *imet veće oči leh prčeh* ima specifično značenje 'neumjerenosti u jelu i piću, nezasitnosti', dok je frazemu *jist z velum žlicun* značenje još više suženo i odnosi se samo na nezasitnost u jelu. Frazem *jama bezdana* se odnosi na osobu koja je neumjerenost u bilo kojem smislu, pa su ostali članovi ovoga sinonimnoga niza u odnosu inkluzije prema tomu frazemu.

Semantičke se razlike ostvaruju i u frazema koji imaju sem 'smrti' ili 'umiranja'. Oni se mogu podijeliti u dvije skupine: prvu čine oni frazemi koji se odnose na stanje neposredno prije smrti (*bit* z *jednun nogun* va *grobu*, *tet dušu spustit*, *komu su odbrojani dani*), a drugu frazemi koji se odnose na čin umiranja, odnosno, na smrt (*otegnut papke*, *poč* na *drugi svit*, (zavavik) *zaprít oči*, *zgubít glavu*, *komu koprija z riti raste*). Specifičnim se značenjima izdvajaju frazemi *tet dušu spustit* koji sadrži sem 'patnje' i često alternira s izrazom Bogu dušu, *Bog je neče* i frazem *zgubít glavu* koji se odnosi na specifičan, nasilan čin umiranja, npr. *zgubil je glavu* va *ratu*. Mogu

se izdvojiti i oni frazemi koji imaju vjerske konotacije (*tet dušu spustit*, *poč* na *drugi svit*).

U frazemima toga sinonimnoga niza uočljive su stilističke razlike. Stilistički su neutralni frazemi: *bit* z *jednun nogun* va *grobu*, *zgubít glavu*, *komu su odbrojani dani*. Činjenica najnižega razgovornoga stila su frazemi: *otegnut papke* i *komu koprija z riti raste* u značenju 'crknuti' i 'koji je crknuo'. Frazemi *poč* na *drugi svit*, (zavavik) *zaprít oči*, *tet dušu spustit* činjenica su uzvišenijega stila.

Frazemska antonimija

Značenjska se razlika među antonimnim frazemima temelji na opreci značenja dvaju leksema koji se ostvaruju u istome strukturnome tipu. Kao i u sinonimiji, i antonimne frazeme definirane na ovaj način mogli bismo nazivati apsolutnima ili pravima. Drugu bi skupinu činili frazemi koji ne moraju biti istoga strukturnoga tipa, već bi ključnom odrednicom moglo biti njihovo značenje. Prema tome bi antonimni parnjaci bili oni frazemi koji imaju različit strukturni tip i suprotstavljena značenja, primjerice: *ki bi koga utopil* va *žlici* / *časi* vode 'koji je jako zao, koji koga želi uništiti' - *ki je dobar kod kruh* 'koji je jako dobar, blag'; *potrošila bi* i *dotu Majke Božje* 'biti rastrošan u kupnji' - *obisit se za dinar* 'biti škrť; na koga neče ohtar past 'koji nikada ili rijetko ide u crkvu' - *oltari lizat* 'koji je neprestano u crkvi'. Unutar obaju mogućih podtipova potvrđuju se kontrarna antonimija, komplementarna ili binarna antonimija, inverzna ili obrnuta antonimija. U ikavsko-ekavskome govoru Drage rabe se sljedeći antonimni frazemi: *imet mehko srce* 'biti popustljiv, dobar' - *imet srce od kamika* 'biti nemilosrdan'; *vela zverka* 'značajna, važna utjecajna osoba' - *sitna rba* 'beznačajna, nevažna osoba'; *zgubít glavu* 'poginuti' - *zvuć živu glavu* 'spasiti se, jedva ostati živ'; *bit* na *dobren glasu* 'imati ugled, biti poznat/čuvan po dobru' - *bit* na *lošen glasu* 'biti ozloglašen, biti poznat po zlu'; *prodat rog* za *sviču* 'prevariti, obmanuti koga, podvaliti komu' - *kupit rog* za *sviču* 'prevariti se, pogriješiti, nasjesti' itd.

Frazem je jezična jedinica koja se u gotovu obliku reproducira u govornomu procesu, dakle uvijek je uključena u kontekst u kojem se razrješavaju potencijalni semantički konflikti.

Semantička analiza frazema ne počiva samo na utvrđivanju semantičkih odnosa unutar njih ili među njima, već i na potrebi klasificiranja frazema u semantičke skupine.²² Zbog složenosti i opsežnosti posla, toj se klasifikaciji nije prišlo u ovome radu. Ona može biti dijelom samostalne rasprave.

22 U kroatističkoj su literaturi bile zastupljene samo klasifikacije prema izrazu frazema, a pionirski je rad na polju semantičke klasifikacije frazema rad Marije Turk: *Izreke u govorima otoka Krka*, Krčki kalendar 1994., Krk, 1994., str. 110-117. Svoja je istraživanja nastavila, upotpunila i objavila u radu: *Frazeologija krčkih govora*, objavljenu u knjizi *Govori otoka Krka* (u suautorstvu s Nom Lukežić, Libellus, Crikvenica, 1998).

SINTAKTIČKA ANALIZA FRAZEMA

Jedna je od bitnih odrednica frazema činjenica da se uklapaju u rečenicu kao njezin sastavni dio²³ i u njoj preuzimaju određenu sintaktičku funkciju. Za razliku od frazema sintagmi i fonetskih riječi koje se uključuju preko kolokata, frazemi rečenice mogu stajati i samostalno. Ako su uključene u drugu rečenicu, i same imaju kolokat. Frazemi ikavsko-ekavskoga mjesnoga govora Drage mogu imati ove sintaktičke funkcije:

- subjekta: *O, vela zverka j opet kupila novi auto!; To mi j poveroval i on neverljivi Toma z Bakra.*

- objekta: *Ne pačaj se va to osinje njazloi; Morala san popit žuhku pilulu; Otari je krokodiške suze.*

- atributa: *Si smo skakali priko krisa samo sinja kukavica Ivan ni otel.*

- predikata: *Ča mu soliš pamet, pusti ga neka to sam stori!; Ne zgubi ga z oka va butigi aš bi ti prošal.*

- priložne oznake:

- a) mjesta: *Hodi šparoge pobirat aš sad ih je na saken koraku!; Kadagod smo spalj pod vedrin nebon*

- b) vremena: *Ne moren ga prominit, takov je od malih nog; Pod stari dani j počela delat.*

- c) načina: *Skuhat ću ča na brzu ruku; Zmočili smo se od glave do pete. Stori j je to navrat nanos.*

U službi su subjekta i objekta uglavnom pridejski i imenički frazemi. Pridejski frazemi mogu biti dijelom imenskoga predikata: *On je črna ovca va famlijij!;* mogu obavljati funkciju priložne oznake: *Skuhat ću ča na brzu ruku.* ili funkciju atributa: *Bela vrana Marko opet dela po svon.* Glagolski su frazemi najčešće u službi predikata. Frazemi s nezavisnom vezom u rečenici su u funkciji priložne oznake: *Hodili smo od nemlja do nedraga.* Sintaktička funkcija poređenih frazema ovisi o tipu frazema. Tako glagolski poređeni frazemi u rečenici obavljaju funkciju predikata: *Oni imaju solnih kod blata,* pridejski i priloški tip najčešće obavljaju funkciju imenskoga predikata: *On je lačan kod vuk, daj mu ča jisti; Tamo j škuro kod va rogu,* imenički tip može imati funkciju objekta: *On ima zajik kod krava rep,* a nulti poređeni frazemi preuzimaju onu funkciju koju preuzima kolokat kojim se on uključuje u rečenicu, pa frazem kod od majke rojen može biti dio imenskoga predikata ako mu je kolokat pridev gol: *Bil je gol kod od majke rojen.* ili priložna oznaka (najčešće načina) ako mu je kolokat glagoli: *Po cesti j hodil kod od majke rojen.*

Poseban su problem frazemske rečenice dio kojih može činiti samostalnu rečenicu: *Ne fali mu ni tičjega mljka. Sam Bog ga j poslaj,* ili se preko kolokata

²³ Usp. Antica Menac: *Frazeologija u različitim tipovima jednojezičnih hrvatskih rječnika*, Filologija, knj. 22-23, Zagreb, 1994., str. 161.

uključuju u drugu rečenicu: *To j tako otkad je sviha j vika.* Ova je druga skupina gotovo uvijek u funkciji zavisnosložene priložne rečenice.²⁴

U kroatističkoj literaturi nema posebnih radova koji bi utvrdili metodologiju određivanja sintaktičke funkcije frazema. Budući da je frazem složena jezična jedinica koja se uključuje u rečenicu, složeni su i sintaktički odnosi unutar nje, ali i unutar frazema. Stoga je provedena sintaktička raščlamba više nacrtno nego analiza i samo jedan moguć i površan pogled na sintaktičke funkcije frazema u rečenici.

FRAZEMI I JEZIČNA KONVERGENCIJA

Konvergencijom se utvrđuje odnos frazema ikavsko-ekavskoga mjesnoga govora Drage s frazemima ostalih organskih i anorganskih idioma. Cilj je analize utvrditi frazeme koji se ostvaruju samo u ikavsko-ekavskome mjesnome govoru Drage, one koji su zajednički svim govorima čakavskoga narječja, one koji su zajednički svim trima narječjima hrvatskoga jezika (i standardnome jeziku) te one koji su u cijelosti ili kojim svojim dijelom primijeni iz, najčešće talijanskoga ili njegova venecijanskoga dijalekta, i iz njemačkoga jezika. Konačni bi rezultati omogućili određivanje stupnja razlikovnosti prema postojećim razlikovnim kriterijima,²⁵ a ako bi se potvrdili alijetni frazemi, upotpunili bi popis onih jezičnih jedinica koje se ostvaruju samo u jednome sustavu i time pomogli pri određivanju pripadnosti određenoga govora kojemu narječju. Za pouzdane bi zaključke bili potrebni dijalektološki frazeološki rječnici, kako mjesnoga govora, tako i narječja, no takvih cjelovitih radova i knjiga zasad nema. Posredni se parcijalni podaci mogu iščitati iz različitih dijalektoloških studija o frazeologiji te iz postojećih dijalektoloških rječnika. Navedeni su zaključci izvedeni na temelju do sada dostupne građe i nije isključeno da će ih rezultati sljedećih istraživanja pobiti:

1. Frazemi koji se ostvaruju samo u ikavsko-ekavskome mjesnome govoru Drage i ne potvrđuju se u drugim sustavima:²⁶ *bit dvin treća; zgjedat ko da j z glada*

²⁴ Usp. Sanja Bogović: *Frazeologija grobničkih govora*, Grobnički zbornik, knj. 4, Katedra Čakavskoga sabora Grobničine, Rijeka, 1996., str. 351.

²⁵ Teorijske postavke o hijerarhiji razlikovnih kriterija u dijalektologiji postavio je Milan Moguš u knjizi *Čakavsko narječje, fonologija* (Školska knjiga, Zagreb, 1977.). Njihova je funkcija mogućnost određivanja pripadnosti kojega konkretnoga mjesnoga govora jednome od triju narječja hrvatskoga jezika. Najviši stupanj razlikovnosti, kojim se određuje pripadnost narječju jest "čista drugost drugost od svih", odnosno, *alijet*. Niža hierarhijska razina jest *alteritet* koji se definira kao "drugost od drugih", ali ne od svih", a čine je one jezične jedinice koje mogu biti dijelom dvaju ili svih triju hrvatskih narječja, ali se ne javljaju u svakoj njihovoj sastavnici. Najniži je stupanj razlikovnosti sadržan u *arealnim* i *lokalnim značajkama* kojima se određuje pripadnost određenome arealu i razlikovnosti svojstvene konkretnim organskim govorima, mjesnim govorima i skupinama govora.

²⁶ Zbog manjka dijalekatskih frazeoloških rječnika teško je s točnošću odrediti koji frazemi ulaze u ovu skupinu. U ovom radu su za usporedbu poslužili fondovi frazema zabilježeni u radovima o dijalekatskoj frazeologiji (navedeni u bilješki br. 1) te vlastiti frazeološki rječnici grobničkoga i čakavskoga govora. Daljnja istraživanja mogu potpuno ili djelomično izmijeniti navedeno.

zišal', kod mana nebeska; gjedat z jednin okon v Riku, a z drugin va Bakar; doc' ce sunce i na naša vrata; poc' šilon na medvida; miče ure; trefit kod rak na uje.

2. Frazeemi koji su dijelom frazeološkoga fonda drugih sustava čakavskoga narječja: pokvarit račun, držat za bulina, ki mora još puno palente pojist, bit pod gason, jama bezdana, komu kopriava z riti raste, mašit i opjivat, ča ne bi ni pas z maslon pojil, storit fintu, potipat se kod šupi soljad, škuro kod va rogu, po si solidi, bižat kod vrag od tamjana.

3. Frazeemi koji se potvrđuju u ostalim narječjima hrvatskoga jezika i u standardnome jeziku su najbrojniji, a nazivaju se nacionalnim frazeemima.²⁷ U ikavsko-ekavskome mjesnome govoru Drage to su: od Adama i Eve; bulit kod tele va nova vrata; živet kod bubreg va loju; skreat va brk; od buhe / muhe delat slona; reč va četiri oka; ne moč doc' do besede; čma ovca; z dana va dan; zdrav kod dren; tet dušu spustit; sost / tuč va druge dipje; kupit mačka va vriči; vrnut mlio za drago i dr.

4. Frazeemi koji se ostvaruju u drugim europskim jezicima nazivaju se općeuropskima.²⁸ Oni se dalje dijele na frazeme biblijskoga i uopće kršćanskoga karaktera i na one koji su u ikavsko-ekavski mjesni govor Drage ušli iz stranih jezika, izravno ili neizravno, posredstvom jednoga od književnih jezika. Od frazema biblijskoga ili kršćanskoga karaktera moguće je izdvojiti: *neverljivi Toma*, *poč na drugi svit*, *kako Bog zapoveda* i dr. S obzirom na teritorijalnu bliskost Italiji te političke i kulturne odnose, od frazema stranoga podrijetla najbrojniji su oni iz talijanskoga jezika ili njegova venecijanskoga dijalekta: *na saken koraku*, *vuč za nos*, *kako Bog zapoveda*, *kost i koža*, *ne imet dlake na zajiku*. Iz njemačkoga su jezika preuzeti frazeemi: *delat od muhe / buhe slona*, *komu će past kamik z srca*, *zbit komu ča z glave*, *stat komu na žuj*, *delat račun bez oštara*. Dio se frazema potvrđuje u obama jezicima pa im je teško odrediti točno podrijetlo. Takvi su primjerice frazeemi *dat čmo na belon* i *kupit mačka va vriči*. Općeuropski frazeemi najmanje su zastupljeni u ikavsko-ekavskome mjesnome govoru Drage, ali i u svim drugim organskim sustavima. Razlog je tome sociolingvističke naravi: frazeemi izražavaju kulturnu i etnološku posebnost određenoga lingvističkoga sustava, pa je intenzivnije primanje spriječeno. Drugi je bitan razlog tome što su organski sustavi nemaju izrazitije nadgradnje kojom bi se u sustav unijeli novi internacionalni frazeemi. Možda je najbolja potvrda tome što nije potvrđen niti jedan frazem koji je motiviran mitološkom ili povijesnom ličnošću, kakvim povijesnim događajem ili izreke poznatih ličnosti s univerzalnom porukom koje su uvijek produkt intelektualne nadgradnje.

Kako je na razini sadržaja potvrđeno konvergiranje draških frazema s nekim frazeemima iz njemačkoga i talijanskoga jezika, valja vidjeti kako se to potvrđuje na

²⁷ Usp. Marija Turk: *Naznake o podrijetlu frazema*, Fluminensia, god. 6, br. 1-2, Rijeka, 1994., str. 37-47.

²⁸ Isto.

razni izraza. Zbog drušveno-političkih i kulturnih veza s Italijom u frazeologiji se potvrđuje velik broj romanizama, a prema njihovoj udjelu dijele se na:

1. frazeme sa stranim leksičkim i gramatičkim ustrojem: *kanta kanta*, *ke bela rajon*, *skuzi te vedo*, te na
2. frazeme s prilagođenom primljenicom koja može alternirati sa čakavskom sastavnicom: *za sun forcan - sun snagun*, *koga će ča skupo guštat - ki će ča skupo plait*, *storit fintu*, *ne dat gušta*, *puliciju delat*, *štorija za sebe*.

ZAKLJUČAK

Uspoređujući rezultate analize frazema ikavsko-ekavskoga mjesnoga govora Drage na strukturoj, sintaktičkoj i semantičkoj razini te u odnosu prema drugim idiomima s ostalim radovima o dijalekatskoj i standardnojezičnoj frazeologiji uočava se postojanje identičnih tipova i odnosa, što nedvojbeno potvrđuje pripadnost jezičnom sustavu hrvatskoga jezika. Takva se ujednačenost i nedivergentnost i očekuje s obzirom na značajke frazema kao jezične jedinice koja se u govoru reproducira i koja ima čvrstu strukturu. Daljnja bi se istraživanja u dijalekatskoj frazeologiji morala usmjeriti prema sakupljanju frazeološkoga fonda te prema utvrđivanju konvergencije jer je ona određena i izvanjskim razlozima, a razlikovna je za jezične sustave bez obzira bili oni organski ili anogranski. Ta bi analiza bila osobito važna za govor mjesta Drage koji je podijeljen na ikavsko-ekavski i ekavski dio, pa bi to bio idealan medij za utvrđivanje konvergentnosti prema ostalim ikavsko-ekavskim i ekavskim govorima.

LITERATURA

1. Sanja Bogović: *Frazeologija grobničkih govora*, Grobnički zbornik, knj. 4, Katedra čakavskoga sabora Grobnišćine, Rijeka, 1996., str. 341-362.
2. Željka Fink: *O jednom tipu frazeoloških varijanti (na materijalu hrvatskih ili srpskih i ruskih frazeologizama)*, Rječnik i društvo, Zbornik radova sa znanstvenog skupa o leksikografiji i leksikologiji održanog 11-13. X. 1989. u Zagrebu, Zagreb, 1993., str. 65-70.
3. Željka Fink: *Sinonimi nizovi frazeologizama kojima se opisuje čovjekova vanjšina (na materijalu hrvatskog i ruskog jezika)*, Strani jezici, br. 1, 1993., str. 20-27.
4. Željka Fink: *Tipovi adjektivnih frazeologizama (na materijalu ruskog i hrvatskog jezika)*, Filologija, knj. 20-21, Zagreb, 1992.-1993., str. 91-102.
5. Josip Jermei: *O klasifikaciji frazema*, Filologija, knj. 20-21, Zagreb, 1992.-1993., str. 191-198.
6. Iva Lukežić: *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1990.

7. Jela Maresić: *Iz frazeologije govora Podravskih Sesveta*, Fluminensia, god. 6, br. 1-2, Rijeka, 1994., str. 95-98.
8. Josip Matešić: *O poredbenom frazemu u hrvatskom jeziku*, Filologija, br. 8, Zagreb, 1978., str. 211-217.
9. Josip Matešić: *Frazeologija i dijalektologija*, Hrvatski dijalekološki zbornik, knj. 9, Zagreb, 1995., str. 83-88.
10. Josip Matešić: *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1982.
11. Josip Matešić: *Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb - Verlag Otto Sagner, Munchen, 1989.
12. Jasna Melvinger: *Leksikologija*, Pedagoški fakultet, Osijek, 1984.
13. Antica Menac: *Neka pitanja u vezi s klasifikacijom frazeologije*, Filologija, br. 8, Zagreb, 1978., str. 221.
14. Antica Menac: *Frazeologija u različitim tipovima jednojezičnih hrvatskih rječnika*, Filologija, knj. 22-23, Zagreb, 1994., str. 161-168.
15. Antica Menac: *Iz problematike frazeološke sinonimije u ruskom i hrvatskom književnom jeziku*, Filologija, br. 9, Zagreb, 1979., str. 185-191.
16. Antica Menac: *O strukturi frazeologizama*, Jezik, XVIII, br. 1, Zagreb, 1970., str. 1-4.
17. Antica Menac: *Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik*, prvi dio, Školska knjiga, Zagreb, 1980.
18. Antica Menac i Mira Menac-Mihalčić: *Frazeologija suvremenih bračkih čakavskih pjesnika*, Riječki filološki dani, knj. 2, Rijeka, 1998., str. 303-312.
19. Milian Moguš: *Čakavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb, 1977.
20. Branka Tafra: *Razgraničavanje homonimije i polisemije (leksikološki i leksikografski problem)*, u: *Jezikoslova razdvojsba*, Matica hrvatska, Zagreb, 1995.
21. Marija Turk: *Naznake o podrijetlu frazema*, Fluminensia, god. 6, br. 1-2, Rijeka, 1994., str. 37-47.
22. Marija Turk: *Frazeologija krčkih govora*, u: *Govori otoka Krka* (u suautorstvu s Ivom Lukežić), Libellus, Crikvenica, 1998.
23. Marija Turk: *Izreke u govorima otoka Krka*, Krčki kalendar 1994., Ktk, 1994., str. 110-117.
24. Marija Turk: *Prilog proučavanju čakavske frazeologije (na građi iz krčkih govora)*, *Suvremena lingvistika*, br. 43-44, Zagreb, 1997., str. 313-324.
25. Marija Turk, Sanja Bogović: *O nekim semantičkim odnosima u frazeologiji*, VI. Međunarodni slavistički dani (zbornik radova), knj. 3/1, Sambotel-Pečuh, 1998., str. 203-211.
26. V. Zečević i N. Vajs: *Frazeologija u Rječniku hrvatskoga kajkavskog književnog jezika*, Filologija, knj. 22-23, Zagreb, 1994., str. 175-183.

SOMMARIO
 Sanja Bogović
 LA FRASEOLOGIA DEL IDIOMA LOCALE ICAVO-ECAVO DI
 DRAGA

L'idioma ciacavo di Draga divide la isoglossa riguardando il riflesso del morfonema "jat" nei due idiommi locali, quello icavo-ecavo e quello ecavo. In questo articolo si analizzano le frasi dell'idioma icavo-ecavo su livello strutturale, sintattico, semantico e in considerazione alla convergenza linguistica.